

правоздатності, однак рідко хто міг висловити свою волю на папері, отже можна сказати, що дана норма носила індивідуальний характер, так як основна маса населення імперії була мало писемною, або неписемною [1].

Ті інваліди, які могли висловлювати свої думки в зрозумілій для громадськості формі, мали право розпоряджатися своїм майном у повному обсязі.

Згідно статей 368, 371 та 372 т. X Зводу законів Російської імперії 1887 року процедура визнання інваліда, який може вільно розпоряджатись майном, відбувалась через Лікарські управи в присутності посадових осіб [2].

У випадку неможливості визнання інваліда таким, щоб мав повну правоздатність, за ним закріплювалось опікунство.

З метою соціальної адаптації інваліда, держава наприкінці XIX – початку XX століття перед собою ставила завдання щодо їх навчання, бо ті з них хто здобув грамоту, мав більш широке коло прав та можливостей.

Над глухонімими, які не могли вільно виразити свою волю, Правлячий Сенат, за завою осіб, що робили посвідчення, прописував організувати опіку.

Окрім посвідчення, правоздатність інваліда до повноліття могла бути встановлена в інший спосіб. Так, наприклад, що переконував вираження, притаманне людській душі, волі та розуму глухонімого [3]. Так, якщо глухонімий міг пояснити мімікою та жестами правила поведінки в суспільстві, виразити свою волю, то такого глухонімого вважали правоздатним так, як це означало що людина здатна мислити та надавати оцінку тим подіям, які відбуваються навколо неї.

Враховуючи це, глухонімий, що не міг висловити свої бажання, залишався під опікою до самої смерті, тим самим був позбавлений всіх прав. Як вже зазначалось рівень освіти серед глухонімих був дуже низький, тому говорити про широту застосування прав, які надавались глухонімими, неможливо.

Доцільно нагадати, що в той же період у Франції, Австрії, Германії не існувало загальних правил обмеження дієздатності для повнолітніх глухонімих. Опікунство в даних країнах над глухонімими інвалідами призначалось постановою опікунського суду про необхідність опікунського захисту та самої згоди глухонімого, так як вважалося, що завжди є можливість з ним домовитись [4, 911]. Проте в Російській імперії сформувалась думка про те, що глухонімі не здатні користуватись громадянськими правами та приймати рішення про реформування законодавства.

Однак, слід зазначити, що навіть в західноєвропейських країнах того часу укладання інвалідами деяких угод було обмежене. Якщо глухонімий міг виразити свою волю усно або письмово, то він мав право заповідати своє майно. При цьому вираження волі глухонімого жестами в питаннях заповіту не допускалось. Про те в Російській імперії до цього питання ставились більш лояльно, отже, якщо людина могла пояснити жестами свою волю, вона мала право вчиняти нотаріальні дії і, як наслідок, укладання заповіту.

Згідно статей 6 і 9, X т. Зводу законів Російської імперії 1857 року глухонімий мав право вступати в шлюб лише тоді, коли він мав дозвіл від батьків, опікунів, якщо особа перебувала на державній службі – дозволу його керівництва, посвідченого письмовим свідоцтвом.

Від військової служби в Російській імперії глухонімі звільнялись, так як через тілесні недоліки та хворобливий стан вважались нездатними до несення військової служби.

Згідно Рекрутського статуту 1831 року сім'я, в якій був інвалід: батько чи син, дід чи онук, дядько чи племінник, вважалась такою, яка не мала більше одного робітника. Як наслідок, глухонімі не могли бути представлені в рекрути, тим самим вони були позбавлені права вступати на військову службу в Російській імперії.

При здійсненні актів щодо майна та опіки глухонімих, в тому числі тих, що мають слух, але позбавлені можливості виражати свої думки та волю, а також німих, необхідно було дотримуватись ряду правил: акти, що створені глухонімими визнавалися дійсними на загальних підставах, однак з особливою уважністю, щоб такі особи при видачі та здійсненні акту були присутні особисто, для здійснення встановленого допиту, який повинен був

власноручно написаний ними. Акти, що уклалися між глухим та німим, приймалися до виконання лише тоді, коли безперечно та виключно передавали право на користь самого глухого чи німого, без будь-яких зобов'язань.

Згідно зі ст. 708 т. X Зводу законів Російської імперії 1887 року будь-які акти, що приймалися на ім'я чи від імені глухого чи німого, не приймалися до виконання.

В Положенні про нотаріальну частину від 14 квітня 1866 року вказувалось, що присутність свідків, незалежно від бажання сторін, обов'язкова не тільки при оголошенні умов, але і при самому читанні акту, в складанні якого бере участь глухий, німий, сліпий або глухонімиий [5].

Глухий, що вмів читати, повинен сам був прочитати акт і оголосити, чи відповідає викладене його волі, про що робиться відмітка у тому акті до його підписання [6, ст. 107].

При здійсненні нотаріального акту від імені або на ім'я неписьменного глухого, крім звичайних свідків, запрошувалась ще особа, якій він довіряє, яка вміє пояснити його жести. Така особа може знаходитись у родинних стосунках з глухим, але повинна дотримуватись усіх інших умов, необхідних для свідка [6, ст. 108].

Нотаріус повинен був переконавшись в тому, чи точно глухий неписьменний, розуміє показані йому жести, для цього задаються питання, які не стосуються предмета скоєного акту [6, ст. 9].

Писемний глухий або глухонімиий, від імені або на ім'я якого відбувається акт, повинен був після прочитання акта власноруч на ньому написати, що читав його і повністю згоден зі змістом [6, ст. 110].

При здійсненні акту від імені або на ім'я неписьменного німого або глухонімого за допомогою особи, що вміє спілкуватися з ним жестами, слід запросити ще особу, якій ці знаки відомі і яка повинна відповідати всім вимогам до свідка, навіть якщо знаходилася в родинних стосунках з німим або глухонімиим [6, ст. 111].

За Зводом законів Російської імперії 1857 року глухоніми не усувались від права на спадщину.

Відносно терміну давності в законодавстві Російської імперії у справах глухонімих встановлювався особливий порядок. Земська давність або давність володіння в ст. 691-694 т. X Зводу законів Російської імперії 1857 року визначалася як: «спокійне і безспірне продовження визначеного законом часу, який називається терміном давності».

Загальний термін земської давності, як в рухомому так і в нерухомому майні, становив десять років. При обчисленні десятирічного терміну давності, по відношенню до малолітніх, божевільних і глухонімих, дотримувалися наступних правил: якщо спадкоємцем майна буде малолітній, то до досягнення повноліття термін давності призупиняється.

З досягненням повноліття, спадкоємцю надавалась тільки частина терміну давності, що залишилася від його попередника; але якщо вона складе менше двох років, то йому надавались повні два роки.

Божевільні та глухоніми, які були повністю позбавлені фізичної можливості від природи висловлювати свою волю, та прирівнювались до малолітніх.

Однак, слід зауважити, що дієздатними глухоніми вважались з дня, коли вони, під час освідчення, були визнані здоровими і здатними вільно висловлювати свої думки і виявляти свою волю, і за визначенням Урядового Сенату допущені до управління та розпорядження своїм майном.

Після смерті божевільних і глухонімих, їх спадкоємці, якщо вони були опікунами чи піклувальниками, не могли користуватися особливим терміном давності і право на подачу позовів протягом двох років на них не поширювалось [7].

Глухоніми в Російській імперії з кінця XIX століття мали наступні обмеження цивільної правоздатності:

1. Не допускалися до освідчення у цивільних справах: а) визнані божевільними і нездатні пояснюватися письмово і усно, а також особи, які внаслідок розумового розладу, по владному розпорядженню, перебувають під наглядом лікаря; б) особи, які внаслідок своїх фізичних або розумових вад не могли знати або усвідомлювати доказуваних обставин [8].

2. Не допускались до свідчення під присягою:

- малолітні, які не досягли 14 років;
- недоумкуваті, які не розуміли святості присяги;
- шалені й божевільні [9].

3. Свідками при вчиненні актів не могли бути: сліпі, глухі, німі і божевільні, враховуючи можливість позбавлення акта нотаріальної сили [6].

4. Не могли бути присяжними засідателями: сліпі, глухі, німі та позбавлені розуму [10].

5. За осіб, які перебували під опікою таких, як неповнолітні, або таких, що мали фізичні чи душевні захворювання, виступали в суді (у цивільних справах) їх батьки або опікуни [11, ст. 19].

Як видно з вище зазначеного, глухонімі мали обмеження у цивільній правоздатності, це стосувалось їх безпосередньої участі у цивільному процесі, при цьому законодавство прирівнювало їх до категорії малолітніх та душевно хворих осіб.

Глухонімі, які були не писемні, та не могли працювати, не мали права на отримання паспортних книжок. Ця норма містилась в статтях 41 та 42 XIV тому Зводу законів Російської імперії 1857 року. Глухонімі, що не мали паспортів підлягали покаранню та висилались до Сибіру, у випадку хворобливого стану і неможливості відправлення до Сибіру губернським керівництвом, приймався наказ про розміщення такого хворого в місцевих благодійних установах [12].

Доцільно зауважити, що в кримінально-правовій сфері справи про злочини та проступки вчинені глухонімими в порядку спільного розгляду підлягали відомству Палат кримінального та цивільного суду.

В законодавстві Російської імперії наприкінці XIX початку XX ст. відбулось розмежування глухонімих від народження та тих, що стали глухонімими в дитячому віці, які в свою чергу розподілялись на дві категорії: ті що отримали належне усвідомлення прав та обов'язків та ті, що не усвідомлювали дане поняття [1]. Глухонімі, що усвідомлювали свої права та обов'язки несли повну відповідальність на рівні зі звичайними громадянами. Особи, що не усвідомлювали свої права та обов'язки, звільнялися від покарання, але якщо глухонімиї скоїв вбивство, замах на вбивство, самогубство чи підпал, то в такому випадку приймалось рішення про заключення його під варту та суворий нагляд за ним. Про термін перебування під вартою та суворий нагляд за інвалідом-порушником нічого сказано не було, тобто у кожному окремому випадку термін ізоляції мав свій термін. Глухонімих з дитинства чи від народження, що не мали уявлення про права та обов'язки, прирівнювали до божевільних або душевно хворих [12, 27].

Суд, розглядаючи справу відносно глухонімого, який скоїв вбивство, замах на вбивство, підпал чи якийсь інший тяжкий злочин, не торкався питання чи доведена винна підсудного чи ні, одразу вислуховував висновок лікарів, і якщо вони визнавали його таким, що не розумів поняття про права та обов'язки, суд ухвалював рішення про припинення справи та ув'язнення глухонімого [13]. Вирок оголошувався підсудному через осіб, які могли пояснити інваліду винесений вирок [14].

Глухонімі злочинці прирівнювались до душевнохворих і могли, якщо вони розуміли поняття про права та закони, бути прирівняні до тих, хто чує та розмовляє. Але вирішення питання, про те чи може глухонімиї відповідати за злочин (навіть якщо він отримав освіту) залежало від визначення душевного стану і розвитку, і т.д. в кожному конкретному випадку окремо.

Глухонімота мала для кримінального права важливе значення, що впливала на визначення осудності. Розуміння закону, моральних принципів, спілкування з людьми, всього цього глухонімиї був позбавлений з раннього дитинства. У особи, яка втратила зір, мову, слух в дорослому віці моральні засади поведінки в суспільстві вже частково покладенні. Глухонімиї від народження даних якостей зазвичай вже не мав. Дана обставина була такою, що пом'якшувала вину підсудного. Глухонімі мали спеціальні правила та процедуру допиту при проведенні слідства [12, 23].

Висновки. Розглянувши питання правосуб'єктності глухонімих в Російській імперії наприкінці XIX – початку XX століття, необхідно зазначити, що саме в Зводі законів

Російської імперії 1857 року було не тільки закріплено права та обов'язки глухонімих, а й значно обмежено права глухонімих, які стосувалися правоздатності та життєдіяльності. Основним було те, що над даними інвалідами встановлювалась опіка до 21 року, і лише після того як було зроблено пересвідчення на предмет розуміння права та обов'язків він міг вільно розпоряджатись своїм майном, яким до цього розпоряджались його опікуни.

Також одним із негативних факторів було те, що глухонімих в Російській імперії наприкінці XIX – початку XX обмежували отримання паспортів та прирівнювали їх до малолітніх або божевільних, дана категорія населення не могла бути присяжними засідателями та свідками.

Однак слід зауважити, що вже в той період відбувся ряд позитивних змін, так наприклад держава намагалась проводити навчання глухонімих інвалідів, ставилось питання осудності даної категорії інвалідів, була розроблена чітка процедура визнання його дієздатним, звільнення від проходження військової служби, якщо в суді глухонімих не мав поняття про свої права та обов'язки, то це виступало як пом'якшуюча обставина у справі, також надавалось право на апеляцію та повторне проведення слідства.

Список літератури:

1. Кузнецов М. О. Правове положення інвалідів зі слухом в Росії (друга половина XIX – початок XXI століття) : дис... канд. юрид. наук /Кузнецов Михайло Олександрович. – Москва, 2008. – 198 с.
2. Звод законів Російської імперії 1887, том X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/211/>
3. Рішення цивільного касаційного департаменту № 44, 1896 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pandia.ru/text/80/138/31581.php>
4. Брунь М. Глухонемота в гражданском и уголовном праве // Энциклопедический словарь, изд. Брокгаузом и Ефроном. – СПб., 1893. т. VIII-а, кн. 16. – С. 958.
5. Положення про нотаріальну частину від 14 квітня 1866 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.runivers.ru/bookreader/book9947/#page/355/mode/1up>
6. Звод законів Російської імперії 1866 р, том XLI, відділення I [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.runivers.ru/bookreader/book9947/#page/355/mode/1up>
7. Додаток до ст. 694, примітка 2-ег. X Зводу законів Російської імперії 1857 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/211/>
8. Статут цивільного судочинства 1864 р., статті 84 і 371 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/115/3.html#img4>.
9. Статут кримінального судочинства 1864 р., статті 93, 95, 704 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>
10. Організація судових установлень 1864 стаття т. XVI 82, п. 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3450/>
11. Статут цивільного судочинства 1864 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/115/3.html#img4>.
12. Сборник законов о глухонемых с приложением объяснительно словаря. Под ред. дир. СПб училища глухонемых П. Д. Енько, наставление того же училища П. С. – СПб. : Тип. уч-ща глухонемых, 1903 – 52 с.
13. Последствие признания глухонемого от рождения глухим // Судебная газета. – 1897 – № 7.
14. Звод законів Російської імперії 1984 р, том XV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/reprint/books/229>.

Стаття надійшла 14.09.2016 р.

Д. Ю. Третьяк, аспирант
Национальный университет «Одесская юридическая академия»
Кафедра истории государства и права
Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина

ПРАВОСУБЪЕКТНОСТЬ ГЛУХОНЕМЫХ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Резюме

Освещены вопросы правосубъектности глухонемых в Российской империи в конце XIX – начале XX века. Определены основные отрасли права, которые влияли на правосубъектность инвалидов указанного периода. Проанализирована роль нормативно-правовых актов касающихся глухонемых инвалидов того времени. Исследован исторический опыт правоспособности, дееспособности и деликтоспособности глухонемых в Российской империи в конце XIX – начале XX века.

Ключевые слова: правосубъектность, глухонемой, инвалид, Российская империя, Свод законов Российской империи, Рекрутской устав, история.

D. Yu. Tretyak, Postgraduate
National University «Odessa Law Academy»
the Department of History of State and Law
Fontanska doroga, 23, Odessa, 65009, Ukraine

LEGAL PERSONALITY OF THE DEAF IN THE RUSSIAN EMPIRE AT THE END OF XIX – EARLY XX CENTURY

Summary

The questions of the legal personality of deaf-mutes in the Russian Empire in the late XIX – early XX century. The main branch of the law that affect the personality of people with disabilities. The role of regulatory legal acts for the deaf disabled at that time. Investigated the historical experience of capacity, capacity and delictual deaf in the Russian Empire in the late XIX – early XX century.

Key words: personality, deaf, disabled, Russian Empire, recruit charter history.